

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10844979>

ХОРИЖДА ЭГОИЗМНИ ЎРГАНИШДАГИ ЁНДОШУВЛАР

Karayeva Yulduz Xushbakovna

TerDU psixologiya kafedrası v/b dotsenti,

psixologiya bo'yicha falsafa doktori PhD

Email: karayevayulduz@mail.ru

ANNOTATSIYA

Shaxsning ma'naviy barkamollikka erishishida uning maqsadi, qiziqishlari, motivatsiyasi, xulq-atvor xususiyatlarini o'rganish psixologiya fanining muhim vazifalaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan psixologik tadqiqotlar oldiga birinchi navbatda xulq-atvorning motivatsion asoslari, unga ta'sir etish omillarni har tomonlama o'rganish zamonaviy psixologiya fanining tadqiqot obyektiga aylanib bormoqda. Ana shunday salbiy deb qaraladigan xulq-atvor ko'rinishlaridan biri egoizmni o'rganish psixologiya sohasining alohida yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

***Kalit so'zlar:** egoizm, altruizm, egotsentrizm, egoistik shaxs, hulq-atvor, shaxsning egoistik yo'nalganligi, o'smirlilik davrida egoizm.*

APPROACHES TO STUDYING EGOISM ABROAD

ABSTRACT

Studying a person's goals, interests, motivation, and behavioral characteristics in achieving spiritual perfection is one of the important tasks of psychology. From this point of view, before psychological research, first of all, motivational bases of behavior, comprehensive study of factors affecting it are becoming the object of

research of modern psychology. The study of egoism, one of the manifestations of such negative behavior, is one of the special directions of the field of psychology

Key words: egoism, altruism, egocentrism, egoistic personality, behavior, egoistic orientation of personality, egoism in adolescence.

KIRISH. «Egoizmning mohiyati – o‘zini yoqtirishga yo‘naltirilgan, o‘z shaxsiy manfaatlarini boshqalarnikidan yuqori qo‘yish, jamiyat va atrofdagilar istaklarini e‘tiborga olmaslikka qaratilgan xulq-atvordir» [1;106-120 b].

Brokgauz va Efronlarning ensiklopediyasida egoizm haqida quyidagi fikrlarni o‘qish mumkin: “Egoizm – bu shaxsning axloqiy dunyoqarashi bo‘lib, unga ko‘ra inson harakatlarining yagona motivi shaxsiy farovonlikka intilish bo‘lib, bu boshqa motivlarga ham yetakchilik qilib, ularni o‘ziga bo‘ysundiradi”. S.I.Ojegovning lug‘atida egoizm tushunchasi “o‘zini yaxshi ko‘rish, o‘zining shaxsiy manfaatlarini o‘zgalar manfaatlariga nisbatan ustun qo‘yish, jamiyat va atrofdagilar manfaatlarini mensimaslik”, deb ta’riflangan [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning egoizm tushunchasini mohiyatiga qarashlari hamda adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, hozirgi kungacha egoizm shaxsning eng kam o‘rganilgan xususiyatlaridan biri bo‘lib kelmoqda, egoizmning mazmuni, uning mohiyati to‘g‘risida esa ilmiy tasavvurlarda yagona tushuncha mavjud emas. Egoizmni ta’riflash va uning mohiyatini tushuntirishda turli yondashuvlar bo‘lib, bu tushuncha inson xarakterining xususiyati sifatida, jumladan, shaxs yo‘nalganligi, instinkt, ehtiyojlar, qadriyatlar kabi sinonimik tushunchalar qatoriga kiritilgan. Hozirgi kunda egoizm mohiyatini tushuntirishda psixologiya fanida ikkita qarama-qarshi konsepsiya mavjud bo‘lib, ulardan biri egoizmning biologik tabiatini ta’kidlasa, keyingisi egoizmni o‘z shakllanish jarayonida ko‘proq ijtimoiy omillar ustuvorlik qiladi, deya izohlashadi.

Egoizmning bosh g‘oyasi — o‘zini yaxshi ko‘rish, o‘zining shaxsiy manfaatlarini o‘zgalar manfaatlariga nisbatan ustun qo‘yish, jamiyat va atrofdagilar manfaatlariga

e'tiborsizlik munosabatni namoyon etadigan shaxs xulq-atvorining ko'rinishidir [3; 939-b.].

Egoizm mohiyatini tushuntirishda va izohlashda olimlar turlicha yondoshganligini kuzatish mumkin. Jumladan, ingliz faylasufi Djeremi Bentamning ta'rificha, egoizm bu odamni o'zini rohatlantirish, yoqimli kechinmalarni kechirish yoki yoqimsiz tuyg'ulardan voz kechishga qaratilgan xatti-harakatlar yig'indisidir [4;1973-b.]. Sovet ensiklopedik lug'atida egoizm (fransuzcha egoisme, lotincha ego — men) – o'zini yaxshi ko'rish; butunlay o'z foydasi, manfaati bilan belgilanadigan xulq, o'z ehtiyojlarini boshqalarnikidan yuqori qo'yish, deb ta'riflangan [5;] Xorij ensiklopedik lug'atida egoist bu – xatti-harakatlarida rohatlanish va zavq olishga moyil bo'lgan shaxs ko'rinishidir, deb izohlangan [5]. M.Yu.Kondratev tahriri ostidagi ijtimoiy psixologik lug'atda esa egoizm tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: “Egoizm” (lot. ego — men) subyektning qadriyatli yo'nalishi bo'lib, boshqalar va ijtimoiy guruhlarining manfaatlaridan qat'iy nazar o'z shaxsiy manfaat va ehtiyojlarining ustunligi bilan tavsiflanadigan xulqdir [6;176-b.]. Ta'rifdan ko'rib turganimizdek, egoistik xulq - atvorga ega shaxs faqat o'zini o'ylaydi, boshqalarga esa o'zining maqsadlariga erishish vositasi sifatida munosabatda bo'ladi.

NATIJALAR: Psixolog K.Muzdybaevning fikricha, egoizmga moyillik shaxsning yosh xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, inson yoshi ulg'aygan sari, egoizmga moyillik darajasi ham pasayib ketadi. Hozirgi kunda psixologiyada shaxsning egoistik hulq ko'rinishlarini o'rganish bo'yicha adabiyotlar yetarli emas, uni eksperimental o'rganishga bo'lgan ehtiyoj esa psixodiagnostik metodikalarga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Ye.P.Ilinning “Psixologiya pomozi. Altruizm, egoizm, empatiya” nomli kitobida egoizmni o'rganishga oid bo'lgan bir necha metodikalar berilgan bo'lib, ulardan O.F.Potyomkinaning “Shaxsning motivatsion ehtiyojlar sohasidagi ijtimoiy psixologik ustanovkalarni diagnostika qilish” (Altruizm, egoizm shakallari asosida), “Altruizm – Egoizm” testi, K.Muzdybaevning “Dispozitsion egoizm shkalasi” shular jumlasiga kiradi.

Egoizm va shaxs xususiyatlari orasidagi bog‘lanishlar

(Mann-Uitni mezoni asosida)

	Egoizm	Ekstraversiya	Neyrotizm	Yolg‘on (Ayzenk)	Vijdonlilik	Da‘vogarlik darajasi	O‘z-o‘zini baholash	Qabul-qilish	Hamkorlik	Simbioz	Avtoritar	Kichik omadsiz	Altruizm
Egoizm	1												
Ekstroversiya	-,141*	1											
Neyrotizm	,127	,132	1										
Yolg‘on (Ayzenk bo‘yicha)	,160*	-,131	-,347**	1									
Vijdonlilik	-,332**	,182**	,124	,065	1								
Da‘vogarlik darajasi	-,014	,099	,045	,098	,122	1							
O‘z-o‘zini baholash	-,228*	,186**	-,019	,063	,137*	,168*	1						
Qabul qilish	,131	,074	,269**	-,069	-,045	-,142*	,057	1					
Hamkorlik	-,134*	-,042	,003	-,014	-,042	,041	-,050	-,276**	1				
Simbioz	-,192**	-,013	-,072	,001	-,019	-,023	-,159*	-,175**	,378**	1			
Avtoritar	-,108	-,128	-,126	,043	-,090	,106	-,198**	-,414**	,436**	,383**	1		
Kichik omadsiz	,160*	,070	,102	,136*	-,127	-,104	,071	,678**	-,369**	-,102	-,244**	1	
Alruizm	-,268**	,238**	,155*	-,205**	,339**	,058	,265**	,041	,108	,109	,019	-,090	1

* - $p \leq 0.05$; ** - $p \leq 0.01$

MUHOKAMA:Shaxsda egoizm qanchalik yuqori bo‘lsa, ekstrovertlik shunchalik kam bo‘ladi, ya‘ni introvert insonlar ko‘proq egoist bo‘lishadi ($r=-0,141$; $p \leq 0,05$). Bizga ma‘lumki, introvertlarning «Men»i ichkariga o‘zlariga qaratilgan bo‘ladi. Shuning uchun ular ko‘proq o‘zlarini o‘ylaydilar.

Egoizm va yolg‘onchilik orasida musbat bog‘lanish aniqlandi ($r=0,160$; $p \leq 0,05$). Shaxsda egoizm qanchalik yuqori bo‘lsa, yolg‘onchilik ham shunchalik ko‘p bo‘ladi.

Egoist o'smirlar ko'proq yolg'onchi bo'lishadi, ular ko'proq o'zlarining foydalariga, vaziyatdan chiqish uchun himoya mexanizmi sifatida yolg'ondan ko'proq foydalanadilar.

Egoizm va vijdonlilik orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,332$; $p\leq 0,01$). Shaxs qanchalik ko'p vijdonli bo'lsa, unda egoizm shunchalik kam bo'lar ekan. Vijdonlilik axloqiy kategoriya bo'lib, insonning oliy hislari bilan bog'liq.

Egoizm va o'z-o'zini baholash orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,228$; $p\leq 0,05$). Shaxsda egoizm qanchalik yuqori bo'lsa, u o'zini shunchalik past baholaydi. O'zini past baholash, odam o'zini boshqalardan ustun emasligini tan olish, boshqalarning manfaatlarini uchun o'z manfaatlarini e'tiborsiz qoldirishi, o'zini har tomonlama, sababsiz qurbon qilishidir.

Egoizm va hamkorlik orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,134$; $p\leq 0,05$). Ota-ona farzandi bilan qanchalik ko'p hamkorlikda faoliyat yuritsa, egoizm shunchalik kam bo'lar ekan. «Kooperatsiya» – ota-ona-bola munosabatlari tizimidagi o'zaro hamkorlikni anglatadi. Bunda ota-ona o'z farzandining hayoti bilan qiziqadi va doim uni qo'llab-quvvatlaydi. Demak, ota-ona farzandining o'qishi, qiziqishlari, do'stlari bilan qiziqib hamkorlikda faoliyat yuritsa, shaxsda shunchalik egoizm kam shakllanar ekan.

Egoizm va simbioz orasida manfiy bog'lanish aniqlandi ($r=-0,192$; $p\leq 0,01$). Ota-ona farzandi bilan qanchalik ko'p simbiotik munosabatda bo'lsa, egoizm shunchalik kam bo'lar ekan. «Simbioz» – mazkur shkalaga tegishli savollar orqali ota-onaning o'z farzandi bilan bir tan-u, bir jon bo'la olishi nazarda tutiladi. Ota-onaning farzandiga doimo g'amxo'rlik qilishi, u haqida doimo qayg'urishi, farzandda egoistik xulq-atvorning rivojlanmasligiga olib kelar ekan.

Egoizm va «kichik omadsiz» shkalasi orasida musbat bog'lanish aniqlandi ($r=0,160$; $p\leq 0,05$). Ota-ona farzandi bilan qanchalik «kichik omadsiz» munosabatida bo'lsa, egoizm shunchalik ko'p bo'lar ekan. «Kichik omadsiz» – bunda ota-ona o'z farzandining muvaffaqiyatsizligini qanday qabul qilishi nazarda tutiladi, ya'ni ota-ona

o‘z farzandini boricha qabul qiladimi yoki uni doim tanqid qilib qabul qiladimi, shu holat bo‘yicha ota-onaning bolaga emotsional munosabati aniqlanadi.

Egoizm va altruizm orasida manfiy bog‘lanish aniqlandi ($r=-0,268$; $p\leq 0,01$). Shaxsda qanchalik egoizm kuchli bo‘lsa, unda altruizm shunchalik kam bo‘ladi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, jamiyatda shaxsning ma’naviy kamoloti hamma vaqt ham muhim masalalardan bo‘lib kelgan. Shaxs psixologiyasini o‘rganar ekanmiz, uning ma’lum bir xususiyatlari va hulq ko‘rinishlarini bevosita kuzatish orqaligina o‘rganib bo‘lmasligiga ishonamiz, chunki bu xususiyatlarda turg‘unlik, barqarorlik va izchillik yo‘q. Shu bilan birga, turli xil ilmiy yo‘nalish vakillari shaxs xususiyatlari tushunchasini turli xil yondoshuvlar asosida tushuntiradilar, biz esa o‘zimizning tadqiqot ishimizda egoizmni turli yosh davrlarda namoyon bo‘lishi, darajalarini tajribalar asosida o‘rgandik va keyingi tadqiqotimizda egoizm yuqori ko‘rsatkichdagi sinaluvchilar bilan psixokorreksion dastur asosida o‘rganishni vazifa qilib belgiladik.

ADABIYOTLAR

1. *Imom Abu Homid G‘azzoliy Qalbning davosi: diniy-ma’rifiy / Imom Aby Homid G‘azzoliy. –T.: “Munir” nashriyoti, 2021.-203 b.*
2. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Словарь русского языка. - М.: Русский язык, 1993. - 939 с.*
3. *Осипова А.А. Общая психокоррекция. учебное пособие. М.: Сфера, 2002 г. 510 С*
4. *Sanders S.M. Egoism, Self and Others //ThePersonalist.1978. Vol. 59. P. 295-303*
5. *Kalin J. In Defense of Egoism // Morality and Rational Self-Interest / Ed. Gauthier D.P. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. 1970. P. 64-87.*
6. *Системный подход в современной науке: К 100-летию Людвиг фон Бергманна/ Отв. ред. И.К.Лисеев, В.Н.Садовский. – М.: Прогресс-Традиция. 2004. –561 с*